

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Шпакович Катерини Володимирівни
„Культурно-освітній розвиток УСРР в 1920-х рр. (за матеріалами
харківської періодики)»
подану на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України

Детальний аналіз дисертації Шпакович К. В. «Культурно-освітній розвиток УСРР в 1920-х рр. (за матеріалами харківської періодики)» дозволяє сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки роботи.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Дослідження культурно-освітнього розвитку України безперечно є предметом наукової рефлексії. Однак дослідження відображення його у вітчизняних періодичних виданнях не отримало належної уваги, йдеться, насамперед, про вітчизняну історичну науку. Слід віддати належне К.В. Шпакович за рішучість у виборі теми і зверненні до дослідження проблеми висвітлення культурно-освітнього розвитку УСРР через призму контент-аналізу.

Недостатньо буде сказати, що обрана для дослідження проблема є актуальною, вона відноситься до кола тем, які дають по-новому осмислити історичні події через бачення сучасників. Роль інформації, та, безпосередньо преси у житті суспільства з кожним роком набирає нових форм. Важливим аспектом культурно-освітнього розвитку неодмінно стає періодика. Преса постає одним із цікавих феноменів культурного та громадсько-політичного життя. Вона виступає не лише як історичне джерело, а й як суб'єкт культурного та громадсько-політичного процесу. Разом з тим, преса є важливим інструментом впливу на свідомість людей, дієвим знаряддям інформації, це частина національної культури, тому роль і місце періодики потрібно

досліджувати в органічній єдності з культурно-історичним розвитком будь-якої нації

Культурне життя в радянській Україні 20-х років було цілком обумовлене системою і режимом політичної влади, що склалася в СРСР. Воно мало суперечливий характер, досягнення, що мали історичне значення часто гинули під тиском політичного терору, спрямованого проти культури і її творців. У радянській історіографії цей період представлений як політика українізації, що відіграла певну позитивну роль у розвитку культури.

Наукова новизна одержаних результатів

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну.

По-перше, заслуговує на увагу розроблений авторкою концептуальний підхід до структурно-системного аналізу процесу формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодики 1920-х років.

По-друге, цінним з історичної точки зору є застосування для дослідження впливу суспільно-політичних умов на формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодики соціально-історичних методів.

По-третє, цінним в теоретичному та прикладному аспектах є запропонований у роботі багаторівневий аналіз ролі і місця періодичних видань в українізаторському дискурсі з мовної політики, здійсненні українізації державних органів, партійних і громадських організацій в УСРР.

Отже, елементи наукової новизни сформульовано коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і

рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням К.В. Шпакович дає підстави стверджувати, що дослідження культурно-освітнього розвитку УСРР у 1920-х рр. через призму періодики відзначається ґрунтовністю та тенденційністю. Слід відзначити логічність викладу, структурованість роботи, переважно якісне оформлення наукового апарату. В окремих випадках, зокрема у роботі зі списком використаних джерел і літератури дисертантка

припустилася окремих технічних помилок: в оформлення посилань на газети і журнали Харкова і Харківської області та вказівка сторінок.

Обґрунтовуючи теоретичну основу дисертації, авторка використовувала загальнонауковий та спеціально-історичні методи дослідження. Серед них проблемно-хронологічний метод, за допомогою якого дисертантка опрацювала значний масив періодичних видань і подала матеріал дисертації у чіткій послідовності та логічній завершеності.

Важливо відзначити обґрунтованість представлених дисертанткою висновків, які базуються на використанні загальнонаукових методів, зокрема аналізу і синтезу (для розкриття об'єктивно існуючих зв'язків між соціокультурними явищами та відображення їх у періодиці зазначеного періоду), структурно-системного методу (розглянута сутність культури у співвідношенні із суспільними процесами), методу кількісного аналізу (здійснено аналіз великої кількості періодичних видань, проаналізовано однотипні за змістом статті та публікації).

Оцінка змісту та завершеності дисертації

У вступі дисертанткою чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет роботи. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Історія та джерельна база дослідження»** авторка проаналізувавши наукові праці, умовно сформувала три групи, де представила роботи радянської історіографії, української діаспори та праці, що складають дослідження сучасної історіографії. Вона обґрунтувала, що газетна періодика 1920-х років частково використовувалася вітчизняними вченими у дослідженнях проблем радянської національної реформи 20-х – 30-х рр. в Україні. Сьогодні відсутні об'єктивні і цілісні наукові праці, у яких комплексно і всебічно було розглянуто періодичні видання як невід'ємну складову культурно-освітнього розвитку України та один із важливих чинників українізації в УСРР. Отже, недостатня розробленість вітчизняною та зарубіжною історичною наукою періодики в органічній єдності з культурно-

історичним розвитком нашого народу, призвела до слабкою історіографічної бази дисертаційного дослідження.

Необхідно відзначити потужну джерельну базу роботи. Вона складається, насамперед, з періодичних видань, які видавалися на території Харкова у 1920-х роках, документів фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Харківської області. Серед усіх архівних документів найбільшу цінність складають газети та журнали, які відображають культурно-освітню політику радянської влади на території України. Втім, дисертантка, задекларувавши в авторефераті поділ джерел на декілька груп, представила лише першу групу джерел, інші ж групи не заявили про себе концептуально. Оскільки основним джерелом у даному дослідженні є періодичні видання, хотілося б більше інформації отримати про те, який внесок вони роблять у саме дослідження.

Отже, джерельний ресурс дисертаційного дослідження Шпакович К.В. є достатньо репрезентативним для дослідження харківської преси 1920-х рр. як важливого чинника культурно-освітнього розвитку українського народу.

Другий розділ **«Формування інформаційно-пропагандистського потенціалу харківської періодичної преси з реалізації політики коренізації»** розкриває питання становлення і розвитку харківської періодики під ідеологічним впливом радянського режиму. Виходячи з обраної методології, дисертантка застосовує якісний аналіз періодичних видань. Умовно ділить розділ на два підрозділи, хоча становлення і розвиток це два нероздільні процеси. У першому підрозділі дисертантка з'ясовує умови, в яких відбувалося становлення періодичних видань м. Харкова і робить висновки, що становлення газетної періодики відбувалося у вкрай несприятливих умовах для видавничої справи. У другому підрозділі розкрито особливості формування інформаційно-пропагандистського потенціалу радянської преси в умовах українізації. Авторка приходить до висновків про те, що саме завдяки процесу українізації сформувалася значна кількість україномовних видань. На жаль, це не привело до наповнення змісту цих видань національною тематикою, хоча окремі

представники української інтелігенції намагалися використовувати ці видання для розміщення в них публікацій національно спрямованої тематики.

Роль періодичних видань у розбудові науки і реформуванні освіти висвітлено у третьому розділі **«Харківська періодика в українізації освіти і науки»**. Дослідниця здійснює комплексний аналіз матеріалів періодичних видань, через які показує механізми ліквідації неписьменності, спроби створення україномовного середовища у середніх та вищих навчальних закладах, перешкоди, що виникали на шляху українізації шкіл. За матеріалами періодичних видань було розкрито пропагандистську роботу державних органів, які здійснювали українізацію на території Харкова.

У розділі показано як періодичні видання відображали реформування освітньої системи але недостатньо висвітлено як публікації у цих виданнях впливали на свідомість населення Харкова, зокрема й на самих учнів та їхніх батьків.

Четвертий розділ дисертаційного дослідження **«Харківська періодика як фактор розвитку української мови і літератури»** показує періодику Харкова як один із чинників розвитку української мови та літератури. Автор дослідження прийшла до висновку, що місцеві газети на більшій частині шпальт поміщали матеріали про хід українізації та вивчення української мови партійними та державними працівниками.

На нашу думку, варто було б не лише проаналізувати харківську періодику, але й показати яку нову модель у літературознавстві пропонувала радянська влада через періодичні видання, які новоутворені зразки літературної творчості були представлені на шпальтах україномовних газет і журналів. На особливу увагу заслуговує напрям літературної критики, яку пропонувала спілка радянських письменників.

П'ятий розділ дисертації **«Харківська преса як чинник розвитку української культури»** присвячений ролі періодичних видань Харкова у розвитку української культури. При цьому, авторка наполягає на тому, що преса є одним із чинників розвитку української культури. Однак необхідно нагадати, що є чинниками розвитку будь-якої культури, зокрема й української. На нашу думку, це суспільно-політичні та соціально-економічні чинники, у

даному випадку політика «коренізації» (українізації). Розділ містить три підрозділи, де дисертантка доводить, що газети і журнали активно пропагуючи державні заходи українізації мистецтва, сприяли становленню радянської системи підготовки молодих українських акторів і режисерів.

Завершується робота досить розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи, є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо дійти висновку, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

На наш погляд, результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Вони можуть бути використані:

- для подальшого теоретичного й емпіричного дослідження проблеми розвитку української культури;
- для проведення соціологічних досліджень щодо впливу періодичних видань на розвиток національної культури;
- у навчальному процесі, а саме: у викладанні курсів із історії культури України у вищих навчальних закладах.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні положення та висновки дисертаційної роботи викладено у восьми статтях, що опубліковані у наукових фахових виданнях, дві з яких опубліковані в наукометричних виданнях, а одна – в іноземному науковому виданні, дві праці додатково відображають результати роботи.

Таке представлення результатів наукової роботи є достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам ДАК України та «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні

наукові положення дисертації.

Основні положення дисертації широко апробовані на десяти наукових конференціях, серед яких дві, що відбулися у Монреалі (Канада) 2014 р.

Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертантки, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають дослідницьку проблему ролі преси у культурно-освітньому розвитку УСРР. Загалом вважаємо, що дисертація пройшла належну апробацію; вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого К.В.Шпакович дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

1. У темі дисертаційного дослідження як основний аспект дисертантка задекларувала культурно-освітній розвиток УСРР. З огляду на це, варто було б спочатку окреслити основні тенденції розвитку культури і освіти а вже потім показувати яким чином він був відображений у періодичних виданнях.

2. У першому завданні дисертаційного дослідження, варто було б не вивчити, а проаналізувати історіографію проблеми. Більшість праць, які взяла до уваги дисертантка, на жаль, вимагають значно глибшого аналізу ніж це було зроблено. Так, важливі для даного дисертаційного дослідження праці О. Коляструк «Преса УСРР в контексті політики українізації (20-30-ті роки ХХ століття)» та Т.А. Стоян «Політична цензура в УСРР у 1920-193-ті рр.» необхідно було проаналізувати у контексті досліджуваної тематики (С. 18-19).

3. Дисертаційна робота є цінною і надзвичайно актуальною, а тому варто було б більш детально розкрити її методологічну основу. Зокрема важливим, на нашу думку варто було б застосувати контент-аналіз, який допоміг би проаналізувати періодичні видання і створити загальну картину процесу розвитку культури і освіти у зазначений період, прослідкувати тенденції розвитку самої преси.

4. Висвітлюючи в авторефераті джерельну базу, не варто було показувати у яких саме бібліотеках знаходяться праці тих чи інших істориків, публіцистів (С. 8).

5. У дисертаційному дослідженні авторка ділить періодичні видання на дві категорії «більшовицькі» і «небільшовицькі», можливо варто було б глибше визначити зміст та характер?

6. Є окремі зауваження до оформлення наукового апарату дисертаційної роботи, зокрема до упорядкування і оформлення списку джерел та літератури (С. 176, 177, 178, 188, 190-193).

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати та можуть бути врахованими у подальшій науковій роботі дисертантки.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему „Культурно-освітній розвиток УСРР в 1920-х рр. (за матеріалами харківської періодики)» виконана вперше і поглиблює існуючі знання історичної науки, а саме є суттєвим внеском до вітчизняної історіографії.

Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливу наукову проблему, яка полягає у розкритті впливу періодичних видань на розвиток культури та освіти у період українізації.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в

опублікованих працях повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему „Культурно-освітній розвиток УСРР в 1920-х рр. (за матеріалами харківської періодики)», представлена на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року, а її авторка – Шпакович Катерина Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, доцент,
заступник директора з науково-методичної
та соціально-гуманітарної роботи
Інституту суспільства
Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.О. Салата

